

Ризик-менеджмент у системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, установ та організацій

Самура Ю.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу
Львівського торговельно-економічного університету

У статті досліджено сутність ризик-менеджменту як системи заходів щодо виявлення, оцінки, профілактики та страхування ризиків, що включає стратегію і тактику управлінських дій у системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ. Запропоновано певну послідовність розроблення політики ризик-менеджменту, а також здійснено класифікацію ризиків у системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ.

Ключові слова: ризик-менеджмент, функції об'єкта ризик-менеджменту, стратегія і тактика ризик-менеджменту, послідовність розроблення системи ризик-менеджменту.

Самура Ю.О. РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ, УЧРЕЖДЕНИЙ И ОРГАНИЗАЦИЙ

В статье исследована сущность риск-менеджмента как системы мер по выявлению, оценке, профилактике и страхованию рисков, включающей стратегию и тактику управленческих действий в системе обеспечения финансово-экономической безопасности предприятий, организаций и учреждений. Предложена определенная последовательность разработки политики риск-менеджмента, а также осуществлена классификация рисков в системе обеспечения финансово-экономической безопасности предприятий, организаций и учреждений.

Ключевые слова: риск-менеджмент, функции объекта риск-менеджмента, стратегия и тактика риск-менеджмента, последовательность разработки системы риск-менеджмента.

Samura Y.O. RISK-MANAGEMENT IN THE SYSTEM OF ENSURING FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISES, INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS

The article examines the essence of risk management as a system of measures for the identification, assessment, prevention and risk insurance, and includes the strategy and tactics of managerial actions in the system of providing financial and economic security of enterprises, organizations and institutions. The certain sequence of development of policy of risk management is offered and also classification of risks is carried out in the system of providing of financial-economic safety of enterprises, organizations and establishments.

Keywords: risk management, functions of object of risk management, strategy and tactics of risk management, sequence of development of risk management system.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ризик є невід'ємним атрибутом фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій та установ і потребує значної уваги з боку фінансових менеджерів. Наявність певного рівня ризику операцій зовсім не означає, що від них треба відмовитися. Адже відмова буде рівнозначною втраті очікуваних доходів і прибутків. В усьому потрібна міра і зваженість фінансових рішень.

Звичайно, від можливих втрат у ринковому середовищі ніхто не застрахований. Але це не свідчить про те, що з метою повного уникнення втрат потрібно проводити лише консервативну політику. Важливо не просто боятися ризиків у ринковій діяльності, а вчасно аналізувати причини небажаного розвитку подій, враховувати попередній негативний досвід,

постійно коригувати систему оперативних дій з позицій максимізації результату. Тому дослідження ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ є актуальним у посткризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ займалися такі науковці, як В. Ареф'єв, Є. Балацький, І. Біломістна, К. Горячева, Є. Грохольська, Т. Загорельська, Л. Запорожцева, О. Марченко, І. Мойсеєнко, Є. Орехова, К. Орехова, В. Орлова, О. Пономаренко, В. Черевко та ін.

Проте сьогодні в економічній літературі немає однозначного визначення сутності, класифікації, а також стратегії і тактики ризик-

менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне узагальнення та практичний інструментарій дослідження ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важлива роль у визначенні допустимого рівня ризику, прогнозуванні імовірності настання ризикових подій та своєчасній нейтралізації їх негативних наслідків відводиться ризик-менеджменту.

Ризик-менеджмент – це система заходів щодо виявлення, оцінки, профілактики та страхування ризиків, що включає стратегію і тактику управлінських дій [8, с. 34].

Стратегія ризик-менеджменту є сукупністю обраних підприємством управлінських заходів, спрямованих на досягнення поставленої мети управління ризиком, що допомагає сконцентрувати зусилля і ресурси на найоптимальніших варіантах рішення. Після досягнення поставленої мети кожна стратегія перестає використовуватися, оскільки нові пріоритетні завдання діяльності зумовлюють необхідність розроблення нової стратегії. Основною стратегічною метою управління ризиком можна визначити як завдання захисту підприємства від несприятливого впливу факторів зовнішнього середовища, так і завдання оптимізації внутрішнього середовища тощо.

Тактика ризик-менеджменту включає практичні методи і прийоми фінансового менеджменту для досягнення поставленої мети в конкретних умовах. Завданням тактичного управління фінансовими ризиками підприємства є вибір найбільш конструктивних і оптимальних способів зниження ризику та нейтралізації їх негативних наслідків у разі виникнення ризикової події у кожній конкретній ситуації [2, с. 18].

Як система управління ризик-менеджменту включає дві підсистеми: ту, що управляє (суб'єкт ризик-менеджменту), і ту, якою управляють (об'єкт управління). Схематично комплексну систему управління фінансово-економічними ризиками підприємств, організацій та установ зображено на рис. 1.

Як видно з наведеної схеми, суб'єктами управління у ризик-менеджменті виступають фінансові менеджери з ризику, функціональні обов'язки яких полягають у:

– обґрунтуванні доцільності інвестицій у ризикові об'єкти та розробленні програми ризикової інвестиційної діяльності;

– виборі способів уникнення ризиків та методів його зниження;

– організації страхування ризиків;

– організації системи фінансових відносин: між страховиками і страхувальниками; між позичальниками і кредиторами; між контрагентами та ін.

Для вирішення низки управлінських завдань, пов'язаних з ідентифікацією, оцінкою та нейтралізацією фінансових ризиків, за значного обсягу ризикових операцій доцільно створювати на підприємстві спеціальний відділ (дільницю, центр) ризикових вкладень.

Об'єктами ризик-менеджменту є ризикові вкладення капіталу і система фінансових відносин. У процесі управління фінансові менеджери цілеспрямовано впливають на об'єкти управління в межах своїх управлінських функцій. До основних функцій суб'єкта ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ відносять планування, організацію, мотивацію і контроль (рис. 2).

Функція планування полягає у прогнозуванні ймовірності можливих втрат за альтернативних варіантів здійснення фінансово-господарських операцій. При цьому дуже важливо правильно передбачити можливі види ризиків, обґрунтувати джерела їх виникнення та можливі наслідки їх впливу на фінансові результати підприємств, організацій та установ. Доцільно включати окремий розділ під назвою «Оцінка ризиків» до бізнес-плану будь-якого інвестиційного проекту.

Організаційна функція ризик-менеджменту полягає у створенні спеціальних підрозділів для управління фінансово-економічними ризиками, визначенні функціональних обов'язків окремих фінансових менеджерів і спеціалістів з питань страхування, координації їх дій.

Функція мотивації пов'язана зі стимулюванням зацікавленості фінансових менеджерів у здійсненні фінансового моніторингу за рівнем ризикованості окремих операцій і виробленням ефективного механізму реагування на небажані тенденції економічного розвитку з метою мінімізації фінансових втрат.

Контрольна функція ризик-менеджменту передбачає перевірку організації роботи зі зменшення ризиків, оцінку ефективності здійснених заходів з нейтралізації ризиків, оперативне втручання у перебіг фінансово-

Рис. 1. Система управління фінансово-економічними ризиками підприємств, організацій та установ [9, с. 338].

господарських процесів з метою своєчасного запобігання ризиковим подіям [10, с. 29].

Політика ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки є складником загальної фінансової стратегії підприємств, організацій та установ і полягає у розробленні цілої системи заходів з виявлення фінансових ризиків, оцінюванні рівня їх концентрації та ймовірності виникнення, попередженні небажаних наслідків ризикових подій та компенсації понесених втрат.

Послідовність розроблення політики ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ відображено на рис. 3.

Кількісні методи оцінювання імовірності можливих фінансових втрат є важливим складником інструментарію обґрунтування фінансових рішень в умовах ризику. Водночас під час розроблення стратегії і тактики ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ потрібно враховувати,

що не кожний вид ризику можна кількісно виміряти.

У разі, коли рівень фінансового-економічного ризику точно виміряти не вдається, процес обґрунтування доцільності управлінських рішень має базуватися на загальних евристичних правилах прийняття рішень в умовах ризику:

- ризикувати можна лише в межах власного капіталу;
- необхідно зважувати можливі негативні наслідки ризику;
- не можна ризикувати великими сумами капіталу, якщо очікуваний результат занадто малий;
- необхідно паралельно розглядати інші альтернативні варіанти рішень, які можуть виявитися менш ризикованими;
- максимізація фінансового результату – з можливих альтернативних варіантів ризикового інвестування вибирається той варіант, який забезпечує найбільшу ефективність результату за мінімального або прийняттого для інвестора рівня ризику;

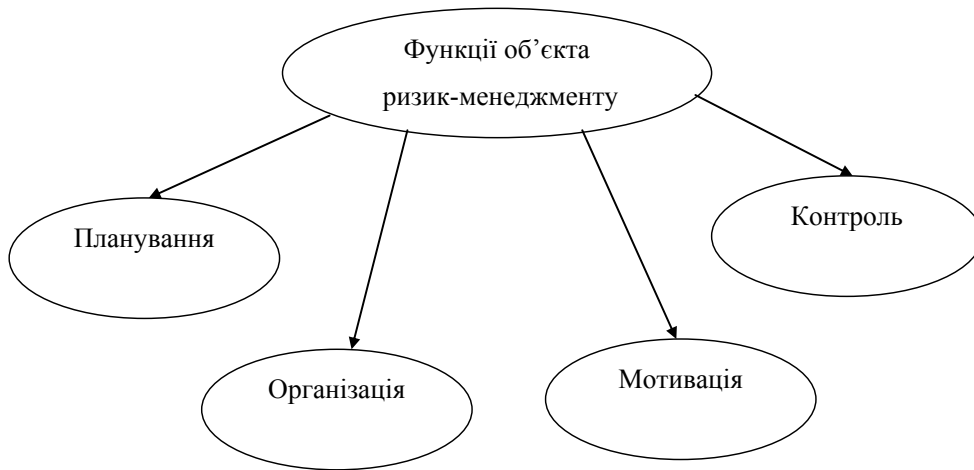

Рис. 2. Функції суб'єкта ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ [5, с. 225]

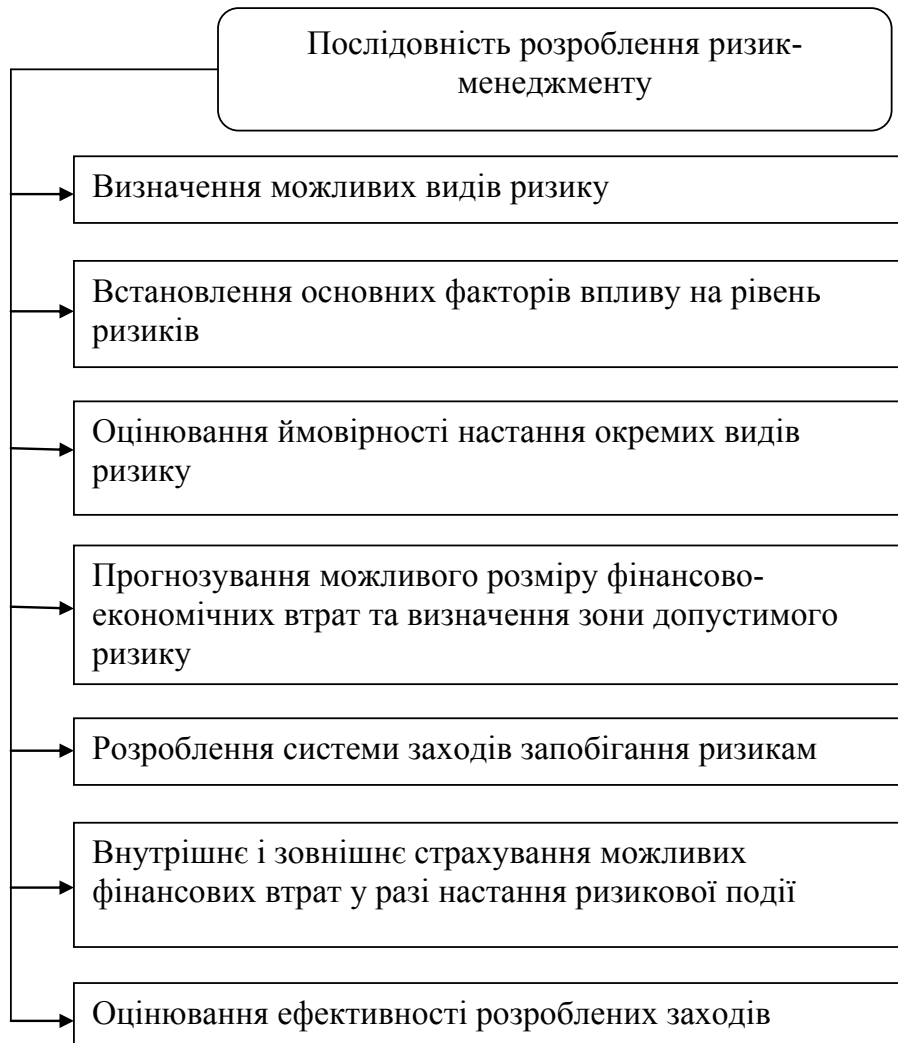

Рис. 3. Послідовність розроблення політики ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ [7, с. 158]

- оптимальна імовірність фінансового результату – з можливих варіантів рішень вибирається той варіант, за якого імовірність результату є прийнятною для інвестора;

- оптимальна варіація фінансового результату – з можливих альтернативних рішень перевага надається тому варіанту, за якого розрив між мінімальним і максимальним значеннями фінансового результату є найменшим;

- оптимальне поєднання вигоди і ризику – з можливих альтернативних рішень вибирається той варіант рішення, за якого вдається отримати значний прибуток і одночасно уникнути великого ризику.

Крім перелічених критеріїв оптимальності ризикових рішень, необхідно враховувати умови їх прийняття (визначеність господарської ситуації, невизначеність, конфлікт) [1, с. 40].

У разі, коли імовірність розвитку подій за окремими сценаріями відома, визначається середнє очікуване значення норми прибутку за кожним варіантом і обирається той варіант, який забезпечує її максимізацію.

Якщо імовірність можливих господарських ситуацій невідома, але є оцінки її відносних значень, то шляхом експертної процедури встановлюється імовірність виникнення тих чи інших умов діяльності і визначається середня величина очікуваної норми прибутку на вкладений капітал. Оцінюючи отримані таким способом результати, можна обирати:

- максиміне рішення, яке забезпечує максимальну норму прибутку з можливих мінімальних величин;

- мінімаксне рішення, яке забезпечує мінімальний обсяг фінансових втрат із можливих максимальних величин;

- компромісне рішення – забезпечує середнє значення величини результату.

У разі конфлікту математичний апарат для вибору оптимальної стратегії ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ базується на використанні теорії ігор.

Функціонуванню і розвитку багатьох економічних процесів властиві елементи непевності, це зумовлює ситуації, які не мають однозначного рішення. Якщо є можливість кількісно і якісно визначати ступінь імовірності того або іншого варіанту, то це і буде ситуація ризику.

Вона характеризується такими ознаками, як:

- наявність непевності;

- необхідність вибору альтернативи (при цьому варто мати на увазі, що відмова від вибору також є різновидом вибору);

- можливість оцінити імовірність здійснення альтернатив, що обираються.

Ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням непевності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити імовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від цілі [1, с. 24].

Усі види ризиків взаємозалежні і впливають на діяльність підприємства, організацій та установ, що утрудняє прийняття рішень з оптимізації ризику і вимагає поглибленого аналізу складу конкретних ризиків, а також причин і чинників їх виникнення.

Найважливішими елементами, покладеними в основу класифікації ризиків у системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, організацій та установ, є:

- час виникнення (розрізняють ретроспективні, поточні, перспективні ризики);

- основні чинники виникнення (політичні, економічні, соціальні, географічні тощо);

- характер обліку (зовнішній, внутрішній);

- характер наслідків (чисті, спекулятивні ризики);

- сфера виникнення (виробнича, комерційна, фінансова).

Залежно від сфери вкладення капіталу пропонується така класифікація фінансових ризиків: інвестиційні ризики від вкладення коштів у виробничу та невиробничу сфери економіки; інвестиційні ризики від діяльності фірми на фінансовому ринку; кредитні ризики.

Перша з вищезгаданих груп ризиків являє собою сукупність усіх тих ризиків, які діють на підприємстві, в організації та установі під час проведення ними господарської діяльності, за винятком тієї її частини, яка пов'язана з діяльністю на фінансовому ринку.

Інвестиційні ризики, пов'язані з діяльністю на фінансовому ринку, поділяють на три групи: ризики втраченого зиску; ризики зниження доходності; відсоткові ризики.

Група ризиків втраченої можливості має своїм джерелом імовірність настання непрямих (побічних) фінансових втрат, які виявляються в недоотриманні прибутку в результаті нездійснення підприємством якогось заходу, який би дозволив одержати цей прибуток. Найчастіше ризики втраченої можливості є несистемними, яким можна запобігти завдяки проведенню спеціальних заходів.

Іншою групою інвестиційних ризиків є ризики зниження доходності. Існування цих ризиків є наслідком імовірності зниження

розміру відсотків і дивідендів за портфельними інвестиціями, а також за внесками і кредитами.

Портфельними інвестиціями називають вкладення коштів у цінні папери довгострокового характеру, які зазвичай не передбачають швидкого отримання доходу [5, с. 226].

Ризики зниження дохідності мають два різновиди: відсоткові ризики; кредитні ризики. Відсоткові ризики – це ризики активних операцій, які проводять фірми (здебільшого банки).

Кредитні ризики тісно пов'язані з відсотковими, причини їх виникнення здебільшого однакові. Головна відмінність між цими двома групами ризиків зниження дохідності полягає в тому, що відсоткові ризики розглядаються з позицій кредитора, а кредитні – з позицій позичальника (біржові, селективні, ризики ліквідності, ризики банкрутства).

За стадіями прояву ризик класифікується на передопераційний та операційний.

Послідовність питань вивчення передопераційного ризику:

- визначення цілей підприємства, розподілу майнових прав та обов'язків;
- перевірка захищеності майнових та інших прав, екологічної чистоти виробництва, погоджень зі службами ресурсозабезпечення;
- оцінка ресурсного забезпечення виробництва.

Під час досліджень операційного ризику оцінюють:

- можливість падіння виробництва до точки незбитковості;
- стабільність оподаткування, обмінного курсу валют тощо;
- законодавчі обмеження (митні, податкові, організаційні);
- стабільність та ритмічність постачання;
- рівень гарантій за кредитами тощо.

Аналіз ризиків дає змогу розділити їх на дві великі групи: страхові та нестрахові. Перелік страхових ризиків становить обсяг страхової діяльності за договорами страхування. Нестрахові ризики не підлягають страхуванню і повинні компенсуватися іншими заходами.

Загальнодержавний або загальноекономічний ризик пов'язаний з політичним та еко-

номічним станом у державі, де здійснює свою діяльність емітент або інвестор.

Таким чином, цей вид ризику пов'язаний зі змінами макропоказників інвестиційного середовища.

Галузевий ризик оцінюється на основі даних індустріального аналізу, який складається з трьох етапів:

- визначення стадії життєвого циклу галузі (піонерна, стадія розширення, стадія стабілізації, стадія затухання);
- встановлення положення галузі щодо ділового циклу та макроекономічних умов (зростаючі галузі, захищені, циклічні, контрциклічні, чутливі до змін дохідності);
- якісного аналізу та прогнозування перспектив розвитку галузі (умови конкуренції, структурні зміни, виробничий потенціал).

Ці розрахунки здійснюються на основі даних про обсяги продажу, доходи та дивіденди, інновації на підприємствах, організаціях та установах.

Для інвестора найвигіднішим є вкладення у підприємства тих галузей, які перебувають на стадії розширення, коли поєднуються стабільні та високі дивіденди з відносно низьким рівнем ризику.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, ризик-менеджмент є інструментом зниження небезпек у діяльності підприємств, організацій та установ. Забезпечення виконання функцій ризик-менеджменту дає змогу прогнозувати ймовірність виникнення несприятливих ситуацій та зменшувати кількість неефективних управлінських рішень. Врахування ризиків стає однією з основних управлінських дій, яка забезпечує досягнення стратегічних організаційних цілей та сприяє досягненню максимально можливої ефективності діяльності як підприємства загалом, так і його окремих структурних підрозділів.

Також управління ризиками через належне виконання функцій ризик-менеджменту в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки дасть змогу якісно будувати прийняття як стратегічних, так і тактичних управлінських рішень, що сприятиме зменшенню помилок під час планування та реалізації стратегії підприємств, організацій та установ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки : монографія / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко, С.К. Харічков ; за наук. ред. В.М. Гранатурова. Одеса : Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. 164 с.
2. Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент : підручник / І.А. Ігнат'єва. К. : Каравела, 2008. 480 с.
3. Картузов Є.П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є.П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. 2012. № 8(134). С. 172–181.
4. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : [навч. посібник] / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. Львів, 2011. 380 с.
5. Орлик О.В. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства та його основні складові / О.В. Орлик // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2015. № 19. Том 2. С. 222–232.
6. Олексюк Т.В. Стратегія управління фінансовою безпекою підприємств машинобудування: теоретичний аспект / Т.В. Олексюк // Глобальні та національні проблеми економіки : [електронне наукове фахове видання]. 2015. Вип. 7. С. 438–442.
7. Орлик О.В. Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків / О.В. Орлик // Тренди та інновації в сучасній економіці : [колективна монографія] / [За ред. О.С. Іванілова]. Харків : ХНУБА, 2015. С. 154–165.
8. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент : теорія та практика : Навчальний посібник / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. 200 с.
9. Семенова К.Д. Виявлення та оцінка ризиків як елемент забезпечення конкурентоспроможності підприємства / К.Д. Семенова, К.І. Тарасова // Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового]. Одеса : Атлант, 2013. С. 337–352.
10. Фомичев А.Н. Риск-менеджмент : уч. пособ. / А.Н. Фомичев. М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и КО », 2004. 292 с.

REFERENCES:

1. Hranaturov V.M. (Ed.), Lytovchenko I.V., Harichkov S. K., (2003) Analiz pidpryyemnytskykh ryzykiv: problem vyznachennya, klasyfikacii ta kilkisni ocinky [Business risk analysis: problem of definition, classification and quantitative evaluation: monograph]. Odesa: Instytut problem rynku ta econ.-ecol. doslidzhen NAN Ukrainu [In Ukrainian].
2. Ignatyeva I.A. (2008) Strategichnyj menedzhment [Strategic management]. Kyiv: Karavela [In Ukrainian].
3. Kartuzov Ye.P. (2012) Vyznachennya finansovoi bezpeky pidpryyemstva ponyattya, zmist, znachennya i funktsionalni aspekty [Definition of financial security of an enterprise: concept, content, meaning and functional aspects]. Aktualni problem ekonomiku – Actual problems of economy, 8, 172–181 [In Ukrainian].
4. Moysyenko I.P., Marchenko O.M. (2011) Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Management of financial and economic security of the enterprise]. Lviv [In Ukrainian].
5. Orlyk O.V. (2015) Mekhanizm upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva ta yogo osnovni skladovi [Mechanism of management of financial and economic security of the enterprise and its main components]. Finansovo-kredytna diyalnist : problemy teorii i praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice, 19 (Vols 2), 222–232 [In Ukrainian].
6. Oleksyuk T.V. (2015) Strategiya upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpryyemstv mashynobuduvannya: teoretychnyy aspekt [Strategy of financial security management of mechanical engineering enterprises: theoretical aspect]. Globalni ta nacionalni problem ekonomiky: elektronne naukovе fakhove vydannya – Global and national problems of the economy: electronic scientific editions, 7.[In Ukrainian].
7. Orlyk O.V. (2015) Analiz faktoriv vplyvu na ekonomichnu bezpeku pidpryyemstv ta metody zakhystu vid zagroz i neytralizaciyi naslidkiv.[Analysis of the factors affecting the economic security of enterprises and methods of protection against threats and neutralize their consequences].Trendy ta innovaciyi v suchasniy ekonomici : kolektyvna monografiya – Trends and innovations in the modern economy: collective monograph. O.S. Ivanilov (Ed.) Kharkiv: khNuBA [In Ukrainian].
8. Starostina A.O., & Kravchenko V.A. (2004) Ryzik-menedzhment : teoriya ta praktyka [Risk Management: Theory and Practice]. Kyiv: IVC Vydavnytstvo "Politekhnika" [In Ukrainian].
9. Semenova K.D., Tarasov K.I., Yankovyy O.V. (Ed.) (2013) Vyyavlennya ta ocinka ryzykiv yak element zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Revealing and assessing risks as an element of ensuring the competitiveness of the enterprise]. Konkurentospromozhnist pidpryyemstva: ocinka rivnya ya napryamy pidvyshchennya – Competitiveness of the enterprise: assessment of the level and directions of improvement (pp. 337–352). Odesa: "Atlant" [In Ukrainian].
10. Fomichov A.N. (2004) Risk-menedzhment [Risk Management]. Moskow : "Dashkov i CO" [In Russian].